

TÜRKİYE'DE SİYASAL AYRIŞMA VE MEDYA: 28 ŞUBAT SÜRECİNİN MERKEZ MEDYADA SUNUMUNUN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ İLE ÇÖZÜMLENMESİ

Oğuzhan KOCA

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

oguzhan.koca@klu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-8353-2760

Özet

Modern toplumlarda medyanın görevi devletin yasama-yürütme-yargı erkleri arasındaki çarpıklıkları ortaya koyan bir tür 'dördüncü güç' olmasına rağmen, Türkiye'de hemen tüm kurumlar gibi medya da genellikle devlet-eksenli bir seyir izlemiştir. 28 Şubat süreci de bu anlatılanların vuku bulunduğu bir 'siyasal laboratuvar' olarak incelenmeye adaydır.

Bu çalışmanın amacı, 28 Şubat sürecinden hareketle Türkiye'de var olan toplumsal ayrışmayı medyanın ne ölçüde ve nasıl etkilediğini merkez-çevre ilişkileri ekseninde incelemektir. Çalışmada 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısını izleyen üç gün boyunca seçilen gazetelerin attığı manşetler eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiş ve bu yolla haberlerin ideolojik arka planındaki siyasal aktörler arası ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: siyasal ayrışma, eleştirel söylem analizi, merkez-çevre, sivil-asker ilişkileri, 28 Şubat süreci.

Bilgilendirme: Bu makale, 9-12 Mayıs 2018 tarihlerinde düzenlenen 7. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi'nde sözlü olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş halidir.

POLITICAL DISINTEGRATION AND MEDIA IN TURKEY: THE ANALYSIS OF THE PRESENTATION OF FEBRUARY 28 PROCESS IN CENTER PRINTED PRESS

Abstract

Although the media is referred to as the fourth branch of government in modern societies, revealing irregularities among the three branches of government -legislature, executive and judiciary, it has been almost always under government control like all other institutions in Turkey. Similar to a political laboratory in which all the aforementioned have occurred, the February 28 Process faces us as a candidate waiting to be examined.

This study's aim is to examine how and to what extent the media has affected the social disintegration in Turkey, from periphery-center relations paradigm. In this study, the newspaper headlines in three days following the meeting of the National Security Council on February 28, 1997 have been examined by using the method of critical discourse analysis; and thus, it has been attempted to reveal relations among political actors behind the ideological structures of the news.

Keywords: political disintegration, critical discourse analysis, center-periphery, civil-military relations, the February 28 process.

Acknowledgement: This article is revised version of the text presented at the 7th Congress of Graduate Studies in Turkey in 9-12 May 2018.

Giriş

16. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş padişahın gücünü ve otoritesini sınırlandırmaya başlayan kalemiye (bürokratlar) sınıfı, yüzyıllar geçtikçe Osmanlı toplumsal sisteminin merkezine oturmuştur. Ordu da süreç içinde toplumsal merkezin en önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemden başlayarak toplumsal sistemin merkezinde bürokrasi kurumu, bürokrasinin düşünce dünyasının merkezinde ise ‘devleti kurtarma’ ve tali olarak da ‘toplumu dönüştürme’ nosyonu bulunmaktadır. Bu yüzden Osmanlı’dan başlayarak bugüne kadar oluş(turul)an neredeyse tüm toplumsal yapıların/kurumların çizgisinin devletin/toplumsal merkezin belirlediği paradigmadan uzaklaşmasına pek müsaade edilmemiştir.

Padişahın otoritesinin zayıflamaya başladığı yıllardan alarak Osmanlı/Türkiye siyasî tarihine biraz dikkatle bakan bir kişi, ilk olarak, Osmanlı döneminde başlayıp Cumhuriyet döneminde de giderek artan etkisiyle, toplumsal merkezin siyasal ve idarî alanlarda ne kadar söz sahibi olduğunu görebilecektir. Osmanlı Devleti’nin izlediği genel siyaset, fetihler ve toprak almalar devam ettiği ölçüde güçlü olmaktan geçtiği için, toprak kayıpları başladığı andan, yani devletin zayıflamaya başladığı ilk andan itibaren orduyu güçlü kılmak bir tür var oluş reçetesi olarak öne çıkmıştır. Bu maksatla modernleş(tir)me çalışmaları da ilk olarak ordu kurumundan başlatılmıştır. Yetiştirilmesi ve görevini yerine getirmesi esnasında kendisini devletin ve toplumunun yegâne kurtarıcısı olarak gören ordu mensupları da, doğal olarak, devlete ve fakat özellikle de topluma dönemin ruhuna göre istenilen şeklin verilmesinde her türlü gücü ve yetkiyi kullanmaktan imtina etmemişlerdir. Bu güç ve yetki zaman zaman askerî darbeler aracılığıyla, zaman zaman yargı erki üzerinden sivil siyasete müdahale aracılığıyla, zaman zaman da aşağıda inceleneceği üzere “postmodern” yöntemler aracılığıyla kullanılmıştır.

Devlet ile toplum arasındaki karşı karşıya gelmelerin kökenleri de yine Osmanlı döneminin toplumsal sisteminde aranabilir. Bugün yaşanan siyasal ayrışmanın da genel temellerini teşkil ettiğini iddia edilebilecek Osmanlı/Türkiye’de devlet-toplum ilişkileri, devleti kurtarma nosyonundan dolayı devletin her zaman topluma ve bireylere öncelendiği bir biçimde cereyan etmiştir. Bu doğrultuda devletin kontrolünü, elinde bulunduran merkezdeki elitler, toplumun değerlerinden ziyade kendi değerlerinin izinde ülkeye genel bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Bu çerçeveyi oluştururken ise toplumun değerlerini dikkate almadıkları gibi, hem devletin imkânlarından yararlanma noktasında toplumsal çevreyi göz önünde bulundurmamış hem de çevrenin elitler tarafından belirlenen çerçeve içinde hareket etmesini beklemiştir. İşte çok partili hayata geçildikten sonra daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlayan devletçi elitler (merkez) ile geniş halk yığınları (çevre) arasında yaşanan Türkiye’deki toplumsal ve siyasal ayrışmanın kökeninde, kabaca bu türden bir ilişki yatmaktadır.

Siyaset, toplumda bir ayrışma kaynağı olarak daha çok iktidarın sahipliği/kullanımı noktasında kendini göstermektedir. Modern dönemlerde iktidarı ele geçirmek ve/veya iktidarda kalıcı olmak için az ya da çok bir toplumsal desteğe ihtiyaç duyulması, doğal olarak siyaset kurumu aracılığıyla toplumsal ayrışmanın ortaya çıkmasına da neden olmuştur (Tuncel, Göktolga, Karadağ, 2015). Bu açıdan, iktidar veya muhalefet olmak, toplumsal yaşamdaki pek çok faaliyeti etkileyecek bir ayrışmanın zeminini oluşturmaktadır. Türkiye bağlamında ise siyasetin bir tür var oluş mücadelesi olarak ortaya çıkması, onu toplumsal sistemde ayrışmaya kaynaklık eden başlıca öğelerden biri haline getirmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye’de siyaset büyük ölçüde “iktidarda olmak ya da olmamak” şeklinde, toplumsal ayrışmanın fay kırıklarını faal hale getirecek bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu durum, özellikle 14 Mayıs 1950 seçimleri, 28 Şubat süreci gibi merkezin temsilcileri ile çevrenin temsilcilerinin siyasal alandaki sıcak karşılaşmalarında daha da görünür bir hale gelmektedir.

Tüm bu ‘devlet eksensizlik’, ‘devleti kurtarma’ ve ‘toplumu dönüştürme’ temalarının doğal bir uzantısı olarak, Türkiye’de birçok kurum gibi medya da büyük ölçüde ‘toplumsal merkez eksensiz’ bir seyir izlemek zorunda kalmıştır/bırakılmıştır. Özellikle Türkiye’de medyanın ortaya çıktığı ilk dönemlerde iktidarı büyük ölçüde elinde toplamış olan elitler, kendi merkezci paradigmalarının dışında muhalif yayın yapılmasına pek müsamaha göstermemişlerdir. Hatta daha ileriye giderek, Osmanlı’da medyanın ortaya çıkışı da (Takvim-i Vakayi, 1831) bizzat devletin faaliyetlerinin toplumsal çevrede, yani halk yığınlarında benimsetilmesi amacıyla, denilebilir. Bu, ilk gazetelerin finansmanının bizzat devlet hazinesinden yapılmasından, ilk gazetecilerin de ‘devlet memuru’ statüsünde çalışmış olmasından kolayca anlaşılabilir. Her ne kadar 28 Şubat sürecinde çıkan gazeteler devlet tarafından çıkarılıyor olmasalar ve gazeteciler de devlet memuru statüsünde çalışıyor olmasalar da, medyanın genel anlamda izlediği seyrin, ilk dönem merkez eksensiz yayınlardan çok farklı olmadığı, yalnızca manşetlerden bile rahatlıkla görülebilmektedir. Bu çalışmada da

yukarıda kabaca izi sürülen Türkiye'deki merkez-çevre eksenli siyasal ayrışmaya dönemin medyasının etkisi, Teun van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemiyle tartışılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın konusu'28 Şubat sürecinde merkez eksenli medyanın, yazılı metinlerinde toplumsal/siyasal aktörlere/kesimlere yönelik söylemleri'dir. Bu amaçla ilk olarak ilerleyen bölümde, Teun van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yönteminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde devlet-toplum ilişkileri bağlamında Türkiye'deki siyasal ayrışmanın tarihsel temelleri incelenmiş, üçüncü bölümde ise seçilen gazetelerin eleştirel söylem analizi yöntemiyle 28 Şubat sürecindeki ideolojik konumlanmaları, 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısını izleyen üç gün boyunca yaptıkları yayınlar yoluyla araştırılmıştır ve ortaya konulmuştur.

1. Yöntem: Teun A. van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizi Modeli

Kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde güçlü etkileri olduğuna yönelik genel bir kabul bulunur. İletişim alanında yapılan çalışmalar, bu alanın toplumsal gerçekliği inşa etmede yarattığı etki nedeniyle birden çok alanı kapsama özelliği taşımaktadır. Toplumsal birçok kurumu etkilemesi nedeniyle genelde iletişim, özelde de medya çalışmaları her zaman ilgi çekici olmuştur. Medyanın toplumsal kurumlar üzerinde olan etkisi konusunda ise bilhassa eleştirel çalışmalar, toplum ile ana akım söylem ve ideoloji arasında kurduğu bağ nedeniyle daha bir öne çıkmaktadır.

Eleştirel söylem analizi de bu noktadan yola çıkarak çok disiplinli bir yaklaşım benimsemiştir. Hollandalı dilbilimci Teun A. van Dijk'ın çerçevesini çizerek oluşturduğu eleştirel söylem analizi modeli, medyadaki yazılı haberi kültürel bir olgu olarak incelemektedir (van Dijk, 2007). Metnin üretildiği ve tüketildiği bağlamı son derece önemli bulan van Dijk "iletişimi gerçekleştiren kişi ve kurumların içinde bulunduğu toplumun farklı yönleriyle ele alınması gerektiğini" ileri sürmekte, bu maksatla tarihsel süreci de mutlaka göz önüne alarak, sosyo-ekonomik koşulların incelenmesi gerektiğini belirtmektedir (Dedeoğlu, 2013).

van Dijk, haberi bir 'söylem' türü olarak incelerken metinle araldan bilgisi ve bağlamın ilişkisini vurgulayarak 'söylem biçimleri yoluyla iktidarın uygulanmasını' tartışmaktadır. Bu bağlamda van Dijk, söylem ve ideoloji arasında ilişki kurmakta, ideolojilerin oluşumu ve uygulanışına yönelik irdeleme yapılırken metinlerin sosyo-bilişsel ve tarihsel arka planıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (van Dijk vd, 2015). Bu türden bir analiz, haberi toplumsal ve kurumsal pratiğin belli bir biçimi olarak değerlendirmekte, medyanın söylemini geniş bir sosyo-ekonomik ve kültürel çerçeveye ele almaktadır (van Dijk, 1988). Diğer bir deyişle amaç, metinsel anlam ile toplumsal bağlam arasında bir ilişki kurmaktır. Metin ile bağlam ilişkilendirilirken, iktidarın, söylem ve ideoloji yoluyla nasıl üretildiği ve yeniden üretildiği incelenmektedir. Bu haliyle varış noktası dilsel değil, toplumsal ve politik olandır (Büyükkantarcıoğlu, 2012).

van Dijk'ın eleştirel söylem analizi modelinin kuramsal temellerini Dedeoğlu şu ifadelerle ortaya koymuştur: "Basındaki haberlere yönelik çalışmalara yeni bir kuramsal çerçeve çizen bu yaklaşımın ana niteliği, haberi esas olarak bir metin ya da söylem türü olarak çözümlenmekte; metnin dilbilimsel nitelikleri, öyküsü, biçimi ve retorliğini kapsayan bu çözümlenme; haber söyleminin yapılarını birim veya kategorilerle karakterize ettiği çeşitli düzey ve boyutlarla incelemektedir. Bu düzeyler, mikro ve makro olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Dilin kullanımı olarak görülen söylem, sözel iletişim ve etkileşim toplumsal düzenin mikro düzeyine aitken, toplumsal gruplar arasındaki iktidar ve tahakküm gibi terimler makro çözümlenme düzeyine ait olarak değerlendirilmektedir" (Dedeoğlu, 2013). Özetle van Dijk'ın eleştirel söylem analizi mikro ve makro yapılar olmak üzere iki farklı başlık altında değerlendirilmektedir. Mikro yapı düzeyinde sentaktik (söz dizimsel), uyum, sözcük ve retorik analizler yapılırken, makro yapı düzeyindeki analiz tematik ve şematik analiz olmak üzere kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Bu çalışmada da hem söylem ve ideoloji arasında kurduğu bağ hem de söylemin arka planındaki iktidar ilişkilerini toplumsal bağlam seviyesinde yansıtması nedeniyle van Dijk'ın eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. İlerleyen başlıkta modelin kullanılacağı döneme gelinceye kadar Türkiye'de siyasal ayrışmanın bir yönünü oluşturan merkez-çevre ilişkileri, tarihsel bir bağlamda incelenmiştir.

2. Kuramsal Arkaplan: Merkez-Çevre İlişkileri Bağlamında Türkiye'de Siyasal Ayrışmanın Tarihsel Kökenleri

Merkez-çevre yaklaşımı, Türkiye siyasetini açıklamak için siyaset bilimci-sosyolog Şerif Mardin tarafından 1960'lı yıllarda Türkiye'ye uyarlanmıştır. İngiliz bilimci Edward Shils tarafından ortaya atılan "merkez-çevre" yaklaşımı, bu yıllarda Mardin tarafından Türkiye siyasetini açıklamak için bir "anahtar" olarak kabul

edilmiş ve önerilmiştir.¹ Nitekim merkez-çevre yaklaşımını ortaya koyduğu makalesinde Mardin “her toplumun bir merkezi vardır” derken Shils’in yaklaşımını benimsemektedir. Burada merkezden kasıt, toplumu yönetenlerin tutum, değer, inanç ve sembollerine karşılık gelmekte (Shils, 2002), çevre ise merkezde devletin kontrolünü elinde bulunduran seçkinler tarafından yönetilen gruba ve bu grubun değer, inanç ve sembollerine karşılık gelmektedir. Merkez-çevre modelini Türkiye’ye uyarlayan Mardin’e göre (2013) ise “merkez, Osmanlı devletinin bir arada tutmayı başardığı merkezî bürokratik aygıtı olduğu kadar, bu devletin işlemlerini mümkün kılan meşrûiyetin özünü temsil eder. Çevre ise, geri kalan toplumsal alanla, merkezden ayrı yaşayan ve onunla ancak gevşek bir bütünleşme içinde olan kurumlara ve coğrafi alana işaret etmektedir.

Mardin’in hem merkez-çevre modelini öne sürdüğü makalesine kadar geçen süreçteki çalışmaları hem de daha sonraki çalışmaları, büyük ölçüde merkez-çevre yaklaşımına açılım ve derinlik katma çabası olarak da okunur veya bu çalışmalarda ana eksenin kalkış noktasını merkez-çevre yaklaşımının oluşturduğu ifade edilir. Öncesi ve sonrasındaki çalışmalar örneğin Türkiye’nin iktisadî geçmişi, toplumsal tabakalaşma, Batılılaşma, Atatürk ve devrimleri, Tanzimat, aydınlar gibi konularda yoğunlaşmakla beraber, çizdiği çerçeve ve ulaştığı hükümler itibarıyla merkez-çevre tartışmasının iddialarını taşımaktadır (Arlı, 2006). Bir örnek olarak Mardin (2013) “her toplumda, bir dereceye kadar, bir tarafta dünyanın kaç bucak olduğunu bilen şehirlilerin, karşı tarafta halkın kültürü görülür” derken yine merkezin ve çevrenin tutum ve değerleri arasındaki karşıtlığa vurgu yapar ve Osmanlı/Türk modernleşmesini bu bağlamda irdeler. Eserlerinde Shils, Parsons, Redfield, Eisenstadt, Gökalp gibi düşünürlerle yaptığı atıflar da bunun bir göstergesidir. Aşağıda, kökleri Osmanlı döneminin toplum ve devlet anlayışında yatan Türkiye’deki siyasal ayrışmanın merkez-çevre bağlamındaki incelemesi tarihsel bir okumayla yapılmıştır. Burada da görülecektir ki, 28 Şubat’a gelindiğinde merkezi temsil eden ordu ve etrafındaki kurumlar ile çevreyi temsil eden dönemin iktidar partisi arasındaki siyasal ayrışma, tarihselliği de bulunan bir merkez-çevre karşıtlığına dayanmaktadır.

16. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti’nde padişah gücün mutlak sahibidir ve bürokrasi ona ‘kul’ denen bir statüyle bağlıdır. Bürokrasiye girmenin yolları açık olmasına karşın bürokrasi grupları arasındaki rekabet, onları klasik dönemde padişaha karşı bir güç odağı haline getirmemiştir. Ekonomik anlamda ise bürokratlar gelirlerini yüksek seviyelerde tutabilecek kadar toprak sahibi olabilmiş ve ayrıca hiçbir vergi de ödememiştir. Ancak bu yüzyılın sonlarından itibaren merkez-çevre ilişkilerini daha net şekillendirecek bir gelişme yaşanmıştır. Tahıl fiyatlarında yaşanan artışla beraber devlet memurlarının gelirleri düşmeye başlayınca, bu grup, topraklarını terk etmeye başlamıştır. Onların terk ettiği topraklara ise yereldeki güç sahipleri yerleşmiştir. Bu dönemden sonra bürokrasi, merkezde yani yönetici sınıf arasında gücünü arttırmanın ve ekonomik anlamda artışa el koymanın farklı yöntemlerini aramaya başlamıştır (Keyder, 2015).

Topraklarını terk eden bürokratlar, gelirlerinin bu durumdan etkilenmemesi amacıyla ‘iltizam’ ismi verilen yeni bir tür vergilendirme yöntemi uygulamışlardır. Bu durum karşısında tarım yapan köylü, hem yereldeki toprak sahibine hem de merkezî yönetime karşı ayrı ayrı vergi ödediği için zor bir durumda kalmıştır. Bu durumda köylü, açıktan açığa devletin karşısına çıkmaya da, 17. yüzyılda gelişen ve 18. yüzyılda bürokrasinin karşısına bir güç olarak çıkan âyanı, yani bir çevre unsurunu desteklemiştir (Mardin, 2013). İltizam sisteminde ortaya çıkan mültezimler ise beklenenin aksine yerel eşrafın kontrolü altına girmiştir. Ayanlar, imkânlar el verdiği ölçüde sermaye birikimine devam etmiş ve yıllar geçtikçe bürokrasinin karşısına bir güç odağı olarak dikilmiştir. Gücü, kırsal kesimi aşarak önemli bir güç haline gelmiştir. İktidarın doğası ise bürokrasinin âyana iktidardan pay vermemesini gerektirmektedir. Güçleri dolayısıyla artık merkez tarafından hukukî olarak tanınacakları, yeniçerilere karşı kullanılacakları Senedi İttifak’a davet edilmişlerdir. İkinci Mahmut bu noktada önce yeniçerilere âyanları kaldırtmış, ardından da kendisi yeniçerileri kaldırmıştır. Böylece çatışmadan dolayı olarak galip çıkan bürokrasi, siyasal ve ekonomik anlamda karşısına çıkacak bir gücün/sınıfın önüne set çekmiştir (Karpaz, 2016). İnalçık’a göre, isimleri değişmiş olsa da âyanların ardılları, özel çıkarları ve dünya görüşleri nedeniyle Türk siyasal yaşamının altyapısını oluşturmuşlardır (İnalçık, 2009).

¹ Shils’in yaklaşımı için bkz. Shils, Edward, Merkez ve Çevre, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 70, 2002. Shils’in yaklaşımının Türkiye bağlamında bir okuması için bkz. Gönenç, Levent, 2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek, *Toplum ve Bilim*, Sayı 105, 2006. Merkez-çevre yaklaşımının yetersiz kalabildiği bazı durumlar için bkz. Arlı, a.g.e.; Ateş, Kazım, Ulusal Kimlik İçinde Alevi-Yurttaş ve Merkez-Çevre Eksenini Yeniden Düşünmek, *Toplum ve Bilim*, Sayı 107, 2006.

Bu ‘merkezdeki seçkinler’ ve ‘çevreki halk’ ayrımının nedenleri üzerine düşünen Mardin, bunun sebeplerinden birinin, Osmanlı’daki “ara kurumların eksikliği” olduğunu belirtmiştir (2013). Bu hususa gelmeden, Robert Redfield, ‘kültür’ü iki ana kola ayırmıştır: küçük gelenek ve büyük gelenek (veya bu çalışma açısından birincisi çevre, ikincisi merkez). Bu ayrımı yaptıktan sonra Redfield, bu iki kültür kolunun her medeniyette en azından kısmen birbirinin içine girmesini sağlayan “kültür ara kurumları” veya “kültür araçları” olduğunu dile getirmiştir. Bu ayrımı kalkış noktası olarak kabul eden Mardin, Osmanlı toplumunun “iki kültürü” arasındaki kopukluğunun sebeplerini de bu ara kurumların yokluğunda aramıştır. Mardin’e göre (2013) “(...) Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın başında kültür bakımından “küçük” ve “büyük” geleneklerin bütünleşmedikleri bir durumdaydı. Aynı zamanda, imparatorluk, Batı’nın geçirmiş olduğu ve sosyal yapısını yeniden yoğuran “âyanlık” inkılâbı, pazar inkılâbı ve sanayi inkılâbı gibi önemli tarihsel gelişmelerden uzak kalmıştı. “Âyanlık inkılâbı” dediğim, Avrupa’da “etats” (...) adı verilen eşraf birliklerinin hakimiyetidir. Fransız ihtilalini bunlar başlatmıştır.” Yine Mardin’e göre bu ara kurumlar, merkez ile çevre arasında ortaya çıkan ayrılmaların doğurduğu kopuklukları giderir. Örneğin vatandaşlık kurumu, millî kültür gibi öğeleri de bunlara örnek olarak sayar ve O’na göre bu yapılar, merkez ile çevrenin sosyal ve iktisadî yapı parçalarının birbirine bağlanmasında önemli rol üstlenir (2013).

19. yüzyılın sonlarından itibaren, hâkim merkezî bürokrat kadro, yerel birimler üzerinde etkisini arttırmak ve karşısına çıkan yeni bir aktör olan ‘tüccar’ların gücünü dengeleyebilmek için yerel yönetimlerde bir dizi reform yapmış ve buraları küçük birimlere bölmüştür (Mardin, 2003). Bunda, 19. yüzyılın ortalarında açılmaya başlanan ve Batılı tarzda eğitim veren tıbbiye, harbiye ve mülkiye okullarından yetişen ‘mektepli’lerin (Jön Türklerin) etkisi de büyüktür (Mardin, 1995). Ancak bürokrasinin beklediğinin aksine, yerel eşrafın bu yönetim birimlerine girmesiyle tüccar orta sınıf, yerel ve merkezî yönetim üzerinde daha etkin bir hale gelmiştir. Yerel eşrafın siyaset sahnesindeki asıl etkisi ise 1876’daki anayasa ve parlamento reformu olmuştur. Bu durum, orta sınıfın aldığı mesafeyi göstermek bakımından önemlidir ancak yine de parlamentoda alınan kararlar, doğurduğu sonuçlar itibariyle ya bürokrasinin ya da padişahın gücünü arttırmaktadır (Ayyıldız, 2016). 1908’li yıllara gelindiğinde ise eşraf, bir devrim yapabilecek değil ama yaptırabilecek güce ulaşmıştır. 1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet’i sağlayan bir grup subay gibi görünse de esas etkiyi eşrafın önderliğinde sokağa dökülen halk yapmıştır². Merkez ile çevre arasındaki boşluk, çatışma ve uyumsuzluk olarak en belirgin bir biçimde ise cumhuriyet dönemi ile birlikte görünürlük kazanmaya başlamıştır çünkü temel siyasal, sosyal, hukukî kurumlar yeniden bir yapılanmaya tabi tutulmaktadır (Arlı, 2006). Buraya kadar görüldüğü gibi, Osmanlı’da tabakalaşmanın doğrudan merkezdekiler ve çevredekiler şeklinde ayrışmasının temelinde, merkezin, merkeze karşı bir otorite oluşmasına müsaade etmek istememesi yatmaktadır. 14. yüzyıldan itibaren devlet, yönetim anlayışını güçlü bir merkezî devlet aygıtı üzerine oturttüğünden ve devletin devamlılığını birinci vazife telakki ettiğinden, bu vazifeye engel oluşturacak tüm birimlere karşı merkezci bir tampon yaratmış, bu da çevrenin söz sahibi olmasını engellemiştir (Karadağ ve Çiçek, 2015).

1923 Cumhuriyet devrimiyle beraber bürokrasi, Osmanlı bakiyesi olarak iktidarı elinde tutmaya devam etmiştir. ‘Kul sistemi’nin bozulmaya başlamasıyla ayrıcalıklı bir konum elde etmeye başlayan ve yüzyıllar içinde de bu konumunu sağlamlaştıran bürokrasi, bilindiğinin aksine gücünü Cumhuriyet’ten almamakta, Cumhuriyet ile beraber öncesinde elde ettiği gücü daha da meşrulaştırmaktadır. Bu meşrulaştırmanın temelinde ise egemenlik ve reformizm nosyonları yatmaktadır. Süreç içinde daha çok çevre ile özdeşleşmiş olan din kurumu, merkez ile çevrenin adeta sınır çizgisini oluşturmuştur. Egemenlik ve reformizmin arkasına sığınan bürokratik elitler, dışlayıcı ve katı bir laiklik anlayışıyla çevrenin elinde kalan tek kurumu da –çevreye göre- yıpratmaya başlamıştır. Bu, kısmen Jön Türkler ve İttihat ve Terakki dönemlerinde de yapılan bir uygulamaydı (Mardin, 2015) ancak bu dönemde bu anlayış daha kararlı bir seviyeye ulaşmıştır. Sistem, ideolojik olarak “devletin, her türlü kusuruna rağmen ülkeyi ortaçağ karanlığına geri götürmek isteyen dinci ve gericilerden koruduğu” tezi üzerine inşa edilmiştir. Ancak din, hâlâ çevreyi bir arada tutan kurum olmaya devam ettiğinden, bürokratik elitlerin bu kurumu reddi, toplum ile devletin birbirinden ayrılması sonucunu doğurmuştur (Mardin, 2011). Bunun üzerine bir de bireyleri her türlü mahallî köklerinden soyutlayacak tarzda bir ‘ulus yaratma’ projesi devreye girince, din, çevrenin sarılabileceği ve devlete karşı birleşebileceği yegâne unsur durumuna gelmiştir. Tüm bunlar yaşanırken ordu ise kendisini tamamen Atatürk ilke ve inkılâplarının toplumda yerleşmesine adanmıştır.

² Konuyla ilgili ayrıntılı bir araştırma için bkz. Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

1950 seçimlerinin ise merkez-çevre ilişkileri bağlamında bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Çünkü bürokrasi, seçimli demokrasiye geçişle birlikte ilk kez halka dayanma ihtiyacı aramıştır³ (Keyder, 2015). 1946’da Demokrat Parti’nin (DP) kurulmasıyla beraber fakat daha da önemlisi 14 Mayıs 1950 seçimleriyle beraber geniş halk kitleleri, seçimden seçime de olsa seyirci olmaktan çıkarak birer aktör haline gelmiştir. Artık hem bürokratik elitler hem de onların muhalifleri olan siyasî elitler; işçi, köylü, esnaf, tüccar kesimlerin de taleplerini dikkate almak zorundadır (Karadağ ve Çiçek, 2015). Bunun ilk göstergesi de, herhangi bir talep olmamasına rağmen üzerinde çalışılmaya başlanan toprak reformu olmuştur. Toplumun hemen her grubundan kişilerin yer aldığı ve çevrenin temsilcisi olan dönemin muhalefeti DP ise iki temel meseleye yaslanıyordu. Birincisi, kontrol altındaki fiyatlardan, ürüne el koyan jandarmadan, ekonomik anlamdaki en ciddi amacı daha çok vergi toplamak olan dönemin bürokratik merkezinden kurtulmak isteyenler için bir ‘serbest piyasa’ savunusu yapmaktaydı. İkinci olarak da çevre, refahın kendi üzerinden sağlandığını, her türlü söylemle avutulduğunu ancak buna karşın ‘dinsel özgürlüğü’nü bile yaşayamadığını ileri sürüyordu (Mardin, 2003). İşte dönemin merkezinin ve çevresinin siyasal alandaki temsilcilerinin genel görüntüsü bu şekilde oluşmuştu. Nasıl Osmanlı Devleti’nde bir dönem eşraf ve köylü bürokrasiye karşı aynı kampta yer almışsa, bu kez de bürokratik merkezin temsil ettiği CHP’ye karşı duyulan hoşnutsuzluk işverenle işçinin, toprak sahibiyle topraksızın, çevreyi temsil eden DP’de birleşmesine yol açmıştı.

1950 seçimlerinde DP’nin gösterdiği başarı ve devam eden 10 yılda seçimleri ardı ardına kazanması, merkez ile çevrenin yakınlaşmasının sıcak temaslar doğurmasına ve bir eklemlenme sorununu ortaya çıkarmasına yol açmıştır. 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen askerî müdahaleye kadar geçen 10 yıl boyunca, kendisini merkezin, özellikle de ordunun göz hapsinde hisseden DP, icraatlarını bu dar siyaset alanında gerçekleştirmeye çalışmış, en fazla bürokratik elitlerin izin verdiği ölçüde istediği politikaları uygulamaya koyabilmiştir. Örneğin dış politika, eğitim, güvenlik, kültür gibi alanlarda bürokratik merkez, içeriğini kendisinin doldurduğu ve tanımladığı ‘muasır medeniyetler seviyesi’ gayesinin dışına taşacak cinsten uygulamalara bir şekilde ya müdahil olmuş ya da izin vermemiştir. Tek amacı çevreyi merkezden uzaklaştırmak olmasa da, askerî müdahalelerin toplumsal yapı ile olan ilişkisi, bu şekilde değerlendirilebilir.⁴ Bu bağlamda örneğin 28 Şubat’ın başlıca aktörlerine bakıldığında, merkezde –tek başına olmamakla beraber- orduyu, çevrede ise Anadolu kökenli sermaye grupları ile İslamî duyarlılığa ve geleneksel bir yaşam tarzına sahip kesimlerin desteklediği Necmettin Erbakan ve ekibinin Refah Partisi (RP) görülebilir.

Batı’da 1970’li, Türkiye’de de 1980’li yıllar ekonomide, toplumda, siyasette ve kültürde yeni sayfaların açıldığı, ciddi değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Ekonomik anlamda ulusal sermayelerin uluslar arası alanda dolaşıma çıkması, siyasal anlamda karar alıcılara ulusal hükümetlerin yanında farklı küresel örgütlenmelerin de dâhil olması, kültürel anlamda yerele özgü bir takım kodların evrensele taşınması ve en önemlisi, bireylerin atomizasyonunu ve standardizasyonunu öngören modernleşme düşüncesinin sorgulanarak ‘post-modern’ düşüncenin yayılması, tüm dünyada ve doğal olarak Türkiye’de toplumsal yapı üzerinde ciddi değişimler yaratmıştır.

Bu değişimlerin Türkiye’de yarattığı toplumsal etkilere bakılacak olursa, ilk olarak ekonomi başta olmak üzere dünyaya açılan Türkiye’deki -merkeze yakın veya çevreye yakın fark etmeksizin- sermaye gruplarının, güçlenen sermaye birikimleri sayesinde taleplerini siyasal sisteme daha doğrudan ve açık bir biçimde ileterek daha etkin bir baskı grubu oluşturmaya başladığı görülebilir. İkinci değişim ise –ki bu değişim, 1990’lı yıllarda ekonomik ve siyasal davranışları da belirleyici güçte olmuştur- kültürel anlamdadır. Bu dönemde tüm dünyaya dalga dalga yayılan ‘kimlik’ olgusu, Türkiye’de de toplum üzerinde etkisini göstermiş, toplumsal kesimler geleneksel olarak sağ ve sol partilerden ziyade artık kendi kimliklerinin siyasal alana yansımaları amacıyla ‘İslamî’ ve ‘Kürt’ kesimlere yaslanan partileri de karar alıcılar arasına taşımaya çalışmıştır (Bayramoğlu, 2007). Nitekim 28 Şubat bağlamında 1994 yerel seçimlerinde RP’nin ülke çapında 300’den fazla belediyede iktidara gelmesi ve sadece bir yıl sonra, 1995 genel seçimlerinde de %21 oyla birinci parti olması, bu düşünceleri doğrular niteliktedir.

³ Türkiye’de geleneksel merkez olarak adlandırılan grupların temsilcilerinin son yıllarda girdiği toplumsal taban arayışı krizi için bkz. Tuncel, Gökhan ve Gündoğmuş, Bekir, Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 2012.

⁴ Merkez-çevre ilişkileri yaklaşımının Türkiye siyaseti bağlamında ayrıntılı bir tarihsel okuması için bkz. Sunay, Cengiz, Türk Siyasetinde Merkez-Çevre İlişkilerinin Gizli Kronolojisi-I, *Yerel Siyaset*, 28/3, 2008; Sunay, Cengiz, Türk Siyasetinde Merkez-Çevre İlişkilerinin Gizli Kronolojisi-II, *Yerel Siyaset*, 29/3, 2008.

Buna paralel olarak 28 Şubat sürecine giden dönemde toplumsal ayrışmanın yapısal nedenlerini yansıtmaması bakımından Bayramoğlu'nun aşağıdaki tespiti açıklayıcıdır. 28 Şubat'a giden yolun toplumsal ve siyasal çözümlenmelerini yaptığı çalışmasında Bayramoğlu, 1990'lı yıllar Türkiye'sini daha önceki dönemlerden ayıran dört özellikten bahseder. Buna göre;

"1. Her şeyden önce toplumsal talepler nitelik ve yön değiştirmişlerdir. Bugün insanlar taleplerini sadece işçi-işveren olmalarına göre değil Kürt, İslamcı, laik, kentli, gecekondu olmalarına göre ifade etmektedirler. Hatta kültürel talepler, ekonomik talepleri taşır hale gelmiştir. 2. Türkiye bir temsil krizinin içine düşmüştür. Kriz, merkez sağ ve sol partilerin değişen toplumsal talepleri aşırı yerel eğilimler olarak algılamaları ve dışlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Merkez partiler, temsil ve örgüt bazında yenilenme yerine, marjında yer aldıkları devlet çeperinin içine doğru çekilmeyi tercih etmişlerdir. 3. Değişen talepler ve yaşanan kriz, devlet-toplum çatışmasını hızlandırdığı ölçüde toplumsal gruplar arasında da yoğun bir çatışma haline yol açmıştır. Başka bir deyişle, toplumsal grupları birbirine bağlayan bağlar zayıflamaya başlamış, toplumsal bağların zayıflaması da toplumsal grupları kendi kimliği içine kapanmaya itmiştir. 4. Toplumsal grupların kendi içlerine kapanması demek, gruplar ve bireyler arası ilişkilerde uzlaşılabilir çıkarların devreden çıkması, uzlaşması çok zor inançlarının ve kimlik taleplerinin devreye girmesi demektir. Bugün [1995 yılında] her kesim, kendi yaşam tarzı ve görüşü çerçevesinde ortak yaşam sahalarını belirleme kavgası vermekte ve kendisine benzemeyeni dışlamaktadır. Bu durum hem cemaatlerin önem kazanmalarının hem de kültürel bir totalitarizm atmosferinin varlığının göstergesidir." (Bayramoğlu, 2007)

3. Eleştirel Söylem Analizi Yöntemiyle 28 Şubat Sürecinde Medyanın Siyasal Ayrışmaya Etkisi

28 Şubat süreci ile ilgili tartışmalar bunun bir askerî müdahale mi olduğu yoksa anayasal kurumlar ve demokratik yöntemler içinde gerçekleşen bir çeşit iktidar mücadelesi mi olduğundan, sürecin toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel vs. arka planında yer alan dinamiklere; sürecin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğinden, sürecin başlıca aktörlerine kadar geniş bir yelpazede yapılmaktadır. Çok boyutlu bir dönem olarak düşünülebilecek olan 28 Şubat sürecinde medyanın konumu de her zaman tartışmaya açık olmuştur. Eleştirenler, dönemin ana akım medya mensuplarının muktedir olanlarla birlikte hareket ettiğini ve onların sözcülüğünü yaptığını dile getirirken, savunular ise medyanın o dönemde yalnızca 'meydana gelen olayları aktardığını' belirtmektedirler. Medyanın pozisyonu her ne olursa olsun şu bilinmektedir ki, medyada yer alan yazılı haber metinleri egemen bir söylemden ve bu söylemi yaratan ideolojiden hiçbir zaman bağımsız olmamıştır. Bu, iktidara yakın veya uzak tüm medya kurumları için geçerlidir.

Tahmin edilebileceği üzere, 28 Şubat süreci boyunca yazılı basında yer alan tüm haberlerin analizini yapmaya bu türden bir çalışmanın kapsamı yetmez. Bundan dolayı dönemin yazılı basın evreninden bir örneklem seçilmesi zorunludur. Bu amaçla da barındırdığı söylemdeki ideolojik arka planı daha rahat ortaya koyması açısından *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir. Bu seçimde, *Cumhuriyet* gazetesinin sahip olduğu ideolojik pozisyonu, *Hürriyet* gazetesinin ise bağlı olduğu sermaye grubunun iktidar(lar)la olan etkileşimi belirleyici olmuştur. Bu iki gazetenin, 28 Şubat sürecine de ismini veren 28 Şubat 1997 tarihli kritik MGK toplantısını izleyen üç günlük (1, 2 ve 3 Mart 1997 tarihli) yayınlarının yalnızca birinci sayfaları incelenmiştir.

3.1 Makro Yapı

3.1.1. Tematik Analiz

Haberin ana fikrini veren tematik yapı, enformasyon eksiltimi, kurgulama ve genelleştirme şeklinde üç aşamalı bir şekilde oluşturulmakta, bu şekilde okuyucu için uzun bir metin kısaltılmakta ve özetlenmektedir (Doruk, 2013). Tematik yapıda analiz; başlıklar, haber girişi, spotlar, haber metninin ilk paragrafı ya da ilk cümlesi üzerinden yapılmaktadır.

3.1.1.1. Manşetler

İncelenmiş olan manşetler şu şekildedir;

1. Muhtıra gibi tavsiye (*Cumhuriyet*, 1 Mart)
2. Hükümete 2. bildiri (*Cumhuriyet*, 2 Mart)
3. Şeriatçı eğitim dorukta (*Cumhuriyet*, 3 Mart)
4. Tarihi karar (*Hürriyet*, 1 Mart)
5. Hoca direniyor (*Hürriyet*, 3 Mart)

Kritik 28 Şubat MGK toplantısını takip eden üç günde atılan manşetlere bakıldığında, *Cumhuriyet* gazetesi 1 Mart günü için manşette ‘muhtıra’ kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Burada, demokratik bir rejimde ordu kurumunun durması gereken noktayı hatırlatmaktan ziyade ‘*muhtıra gibi tavsiye*’ manşetiyle daha önce Türkiye’de gerçekleşen muhtıralar okuyucunun aklına getirilmek istenmiş, ordunun da bu ‘muhtıra gibi’ tavsiye niteliğindeki MGK kararları ile –tıpkı 12 Mart muhtırasında Adalet Partisi’nin hükümetten düşürüldüğü gibi- RP’yi düşürmek amacıyla olduğu örtük olarak belirtilmek istenmiştir.

MGK toplantısının ardından dönemin başbakanı ve RP genel başkanı Necmettin Erbakan, toplantıda alınan kararları hemen imzalamamış, üzerinde bir süre düşüneceğini açıklamıştır. Bunun üzerine ordu, MGK toplantısından bir gün sonra dönemin hükümet ortağı olan partinin (Doğru Yol Partisi-DYP) genel başkanı Tansu Çiller’e ‘kararlara aynen uyulması’ gerektiğini belirten bir yazı yollamıştır. *Cumhuriyet* gazetesi de bu yazıyı 2 Mart günü ‘*hükümete 2. bildiri*’ manşetiyle okuyucuya duyurmayı tercih etmiştir. Burada da ‘bildiri’ kelimesi kullanılarak 28 Şubat günü yapılan MGK toplantısında kaleme alınan bildiri okuyucuya hatırlatılmak istenmiştir.

3 Mart günü ise *Cumhuriyet* gazetesi, RP’nin geçirdiği sıkıntılı günleri fırsat bilerek, gündemle alakası bile olmayan ‘eğitim’ meselesini manşetine taşımıştır. Yalnızca eğitim konusunun tercih edilmesi bile haber metninin, hazırlanış aşamasındaki ideolojik konumlanmasını göstermesi açısından yeterlidir. ‘*Şeriatçı eğitim dorukta*’ manşetinin üstünde yer alan ‘*Milli Güvenlik Kurulu’nun köktendinci akımlar uyarısı rakamları doğruluyor*’ üst başlığında, 28 Şubat günü MGK toplantısı sonunda yazılan 18 maddelik bildiriye yer alan eğitim meselesi birden bire gündemin ana maddesi haline gelmiştir. *Hürriyet* gazetesi ise en azından manşetler konusunda *Cumhuriyet* gazetesine göre biraz daha medyanın demokrasilerdeki ideal konumunu hatırlamış gibidir. 28 Şubat günü gerçekleştirilen toplantıyı manşetinde ‘*Tarihi karar*’ şeklinde duyuran *Hürriyet*, 3 Mart günü ise başbakan Erbakan’ın bildiriye hemen imzalamak istememesi hususunu ‘*Hoca direniyor*’ manşetiyle duyurmuştur.

Neticede itibariyle *Cumhuriyet* gazetesi RP’yi daha doğrudan hedef alan manşetler tercih ederken *Hürriyet gazetesi* daha ılımlı söylemler kullanmıştır. Ancak ideolojik açıdan her ikisi de ordunun yaptığının demokratik bir ülkede olmaması gereken bir durum olduğunu belirten ifadeler kullanmaktan en azından manşetler düzeyinde kaçınmışlardır.

3.1.1.2. Üst Başlıklar

İncelenmiş olan üst başlıklar ise şu şekildedir:

1. MGK’nin 9 saatlik toplantısında özellikle şeriat girişimlerine karşı çıkılması istendi (*Cumhuriyet*, 1 Mart)
2. MGK, uygulanmasını istediği kararları Erbakan ve Çiller’e iletti (*Cumhuriyet*, 2 Mart)
3. Milli Güvenlik Kurulu’nun köktendinci akımlar uyarısını rakamlar doğruluyor (*Cumhuriyet*, 3 Mart)
4. Genelkurmay, hükümetin uygulamalarını yakından izlemekte kararlı (*Cumhuriyet*, 3 Mart)
5. Genelkurmay Genel Sekreteri ‘Ordu ile uyum içindeyiz’ diyen Erbakan’a, ‘Ordu, Atatürk’e inananlarla uyum içindedir’ yanıtını verdi (*Hürriyet*, 3 Mart)

Enformasyon eksiltimi açısından bakıldığında, başlıklarda eksiltmeler yapıldığı pek söylenemez ancak haber metninin söylemiyle arkasında yatan ideoloji açısından değerlendirildiğinde önemli bulgulara rastlanır. Birinci başlığa bakıldığında ‘*şeriatçı girişimler*’ ifadesiyle RP’nin tabanına gönderme yapılmakta, RP’ye yakın medya mensubu, iş adamı, memur, sivil toplum gönüllüleri, parti destekçileri gibi herkes toptancı bir şekilde ‘şeriatçı’ damgasıyla ötekileştirilmekte ve ‘şeriatçı olmayanlar’dan ayrıştırılmaktadır. Cümle yapısı itibariyle de ‘şeriatçı girişimlere’ karşı çıkılmasını isteyen ordudur. Burada da yine başbakanlığa, yani seçilmiş meşru bir hükümete bağlı hareket etmesi gereken bir kurumun, emir alması gereken birime emir vermesi durumunu sorgulamak yerine bunun aksinin gerçekleşmiş olması, başlıktan anlaşıldığı kadarıyla gazetenin ideolojik/siyasal duruşuna koşut bir durum olarak görülmektedir.

Birinci başlıktaki ‘*şeriatçı girişimler*’ ayrıştırmasına benzer bir diğer toplumsal/siyasal ayrışma söylemi de üçüncü başlıkta ‘*köktendinci akımlar*’ ifadesiyle yapılmıştır, denilebilir. ‘*Köktendinci akımlar*’ söylemiyle de yine RP’ye yakın kesimlerin dünya görüşlerine göndermede bulunulmuş, bu haliyle de olumsuz ve dışlayıcı bir nitelikte haber metninde yerini almıştır. Bu başlıkta yapılan vurgu eğitime yöneliktir ve özellikle o günkü ‘*şeriatçı eğitim dorukta*’ manşetiyle birlikte düşünüldüğünde, gazetenin tercih ettiği üslup ile ideolojisi

arasındaki ilişki daha kolay anlaşılabilir. Aynı sayıda yer alan ve genelkurmayın ağzından tırnak içinde '*bildirinin takipçisiyiz*' sürmanşetinin üzerinde yer alan dördüncü sıradaki üst başlık da yine dikkat çekicidir.

Beşinci başlıkta ise *Hürriyet* gazetesinin 3 Mart günü '*sürpriz çıkış*' başlığıyla yaptığı yayının üst başlığı görülmektedir. Belki ideolojik açıdan *Cumhuriyet* gazetesi ile karşılaştırıldığında daha yumuşak manşetler ve başlıklar kullandığı ileri sürülebilir ancak *Hürriyet* gazetesinin aşağıda da takip edileceği üzere yaptığı yayınlar, ideolojik açıdan merkez paradigmayla oldukça uyum içindedir ve genellikle 'gerilimi yükseltici' tarzda söylemler tercih edilmektedir. Yayınlar büyük ölçüde 'ordu/merkez yanlısı'dır ve ordunun attığı tüm bu adımların uygar bir demokraside yeri olup olmadığına *Hürriyet* gazetesinde pek bakılmaz. Bu, üst düzey bir ordu mensubunun seçilmiş meşru bir başbakana verdiği cevabı okuyucuya ileten dördüncü başlıkta da kolayca görülmekte, kullanılan söylem hem gerilimi tırmandırıcı hem de merkez paradigmaya paralel ideolojik bir niteliktedir.

3.1.1.3. Spotlar/Haber Girişleri

Eleştirel söylem analizinde önce spotlara, spotun olmadığı durumlarda ise haber girişlerine bakılır. Haber girişleri, haber metnini özetleyen ve ana olayı aktaran ilk cümlelerdir. Buralardaki söylemler de barındırdıkları ideolojik arka planla incelenmeye değerdir.

Hürriyet gazetesi 1 Mart günü spotta '*Milli Güvenlik Kurulu'nun 9 saatlik toplantısında Atatürk ilke ve inkılâplarının ödünsüz uygulanması kararı verildi*' cümlesini birinci sayfaya taşımıştır. Burada çalışma açısından incelenmeye değer olan, cümlenin sonunda yer alan '*kararı verildi*' ifadesidir. Hukukî açıdan bakıldığında, MGK toplantılarının sonunda kaleme alınan maddeler hükümete tavsiye niteliğindedir ve dolayısıyla başbakan imzalayana kadar hukukî anlamda ortada alınmış bir 'karar' olduğu söylenemez. 28 Şubat günü yapılan MGK toplantısının ardından kaleme alınan 18 maddelik tavsiye niteliğindeki yazı da esasen alınmış bir karar olmayıp yalnızca MGK üyelerinin başbakana ilettiği tavsiye niteliğindeki maddelerdir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, başbakan Necmettin Erbakan da bu tavsiye niteliğindeki maddeleri hemen imzalamamış, önce kendi partisiyle ve hükümet ortağı olan DYP ile maddeleri görüşmek istemiştir. Ancak *Hürriyet* gazetesi, kendisine muhatap olarak bu hukukî gerçeği değil, paradigmasına uygun hareket ettiği orduyu almış ve adeta bu söylemiyle, başbakanın bunu görüşmesine aslında pek gerek olmadığını veya görüşse bile kendisi için önemli olanın ordunun söyledikleri olduğunu açıkça dile getirmiştir. Diğer bir deyişle, başbakan Erbakan bildiriye imzalarsa da imzalamasa da 'karar verilmiştir'. 3 Mart günü de *Hürriyet* gazetesi, dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yaptığı röportajda, Demirel'in kullandığı '*Erbakan kararları imzalamasa da olur*' ifadesini birinci sayfadan vererek, ideolojik açıdan konumlandığı noktayı açıkça belli etmiş ve analiz edilen son önermeye paralel bir ifade kullanmıştır.

Cumhuriyet gazetesi ise daha keskin ideolojik söylemlere sahiptir. 1 Mart günü '*muhtıra gibi tavsiye*' manşetiyle okuyucusuna duyurduğu haberin açıklamasında giriş cümlesi olarak '*RP'nin, ortağı DYP'nin ödün veren tutumundan da yararlanarak laik rejimi hedef alan girişimleri nedeniyle gergin bir ortamda yapılan MGK, son yılların en uzun toplantısını yaptı.*' ifadesine yer vermiştir. Bu cümlede MGK'ya yapılan niteleme, oldukça ideolojik bir söylemi de barındırmaktadır. 'MGK, son yılların en uzun toplantısını yaptı.' demek yerine '*RP'nin, ortağı DYP'nin ödün veren tutumundan da yararlanarak laik rejimi hedef alan girişimleri nedeniyle gergin bir ortamda yapılan MGK*' nitelemesiyle, daha habere girişten itibaren okuyucuda ideolojik bir arka plan yaratmak, okuyucunun haberin devamını 'buna göre' okuması istenmiştir. Haberin devamında da 'MGK'ya geç kalan Erbakan' gibi sade bir ifade yerine '*...Cuma namazı kıldıktan sonra MGK'ya geç kalan Erbakan...*' ifadesi kullanılmış, böylece, amacın yalnızca haberi aktarmak olmadığı, okuyucuda ideolojik bir inşa da gerçekleştirilmek istenmiştir.

3.1.1.4. Fotoğraflar

Makro yapı içinde yer alan fotoğraflar, haber anlatısındaki tematik yapının bir unsuru olarak ele alınmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinin 1 Mart tarihli yayınının birinci sayfasında '*muhtıra gibi tavsiye*' manşetinin altında verilen fotoğrafta 28 Şubat MGK toplantısından bir kare (Görsel-1) yer almaktadır.

Görsel 1

Karede dönemin Genelkurmay komuta kademesinden üst düzey beş komutan bulunurken, fotoğraf çekildikleri anda kendi aralarında konuşurken gülmüşedikleri görülmektedir. Böylesine önemli bir toplantı sonrası toplantıya katılanların tamamının görüldüğü fotoğraflar da bulunduğu halde yalnızca beş üst düzey komutanın yer aldığı bir karenin koyulması, bu karede de komutanların çoğunun gülüyor olmaları hem toplantının hem de gazetenin temasını ortaya koyar niteliktedir. Yine *Cumhuriyet* gazetesinden devam edilecek olursa, 2 Mart günü *‘hükümete 2. bildiri’* manşetiyle çıkan yayında, *‘dinci siyasete denetleme’* sürmanşetinin altına koyulan fotoğrafta, Erbakan-Çiller görüşmesinden bir görüntü bulunmaktadır. Burada da Erbakan’ın Tansu Çiller’e bir açıklama yaptığı ve konuşurken terlediği bir fotoğrafının koyulması gazetenin ideolojik konumlanışıyla paraleldir.

Hürriyet gazetesi ise *‘tarihi karar’* manşetiyle yayınladığı 1 Mart günü çıkan gazetesinin ilk sayfasında biri büyük(Görsel-2) biri küçük (Görsel-3) olmak üzere iki fotoğraf kullanmıştır. Büyük olan fotoğrafta dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya bulunmaktadır. Fotoğrafta, Köksal ve Erkaya’nın birbirlerine toplantıya yanlarında getirdikleri büyük çantalarından bazı belgeler çıkarıp verdiği görülmekte, Karadayı’nın ise masanın karşısında oturan Erbakan ve Çiller’i gözlemlediği görülmektedir.

Görsel 2

Küçük olan fotoğrafta ise Erbakan-Çiller görüşmesinden bir kare yer almaktadır. Fotoğraf tercih edilirken özellikle Erbakan’ın yüz ifadesinin kaygılı, endişeli olduğu bir fotoğraf koyulmasına dikkat edilmiş gibidir.

Zaten fotoğrafların altında yer alan kısa, bilgilendirici cümlelerde sürekli olarak 'Erbakan rahat görünmeye çalıştı, Erbakan gülümsemeye çalıştı, basınla ve MGK üyeleri ile rahat tavırlarla iletişime geçmeye çalıştı' şeklinde, okuyucuda aslında rahat olmadığı izlenimini uyandıracak söylemler kullanılmıştır.

Görsel 3

Sonuç itibariyle gazetelerde yer alan fotoğrafların yalnızca dönemin gergin havasını yansıtmakla kalmadığı, aynı zamanda fotoğraflar tercih edilirken ordunun imajının ve baskın oluşunun ön plana çıkarıldığı, başta Erbakan olmak üzere sivillerin ise daha olumsuz yüz ifadelerinin bulunduğu fotoğraflar tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu haliyle de fotoğraflar merkez-çevre temasını yansıtır, denilebilir.

3.1.2. Şematik Analiz

Şematik analiz, durum ve yorum olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. Durum bölümünde haber ana olayının sunumu ve sonuçlar, yorum bölümünde ardalın ve bağlam bilgisi çerçevesinde değerlendirme yapılmaktadır (Doruk, 2013).

3.1.2.1. Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar

Cumhuriyet ve *Hürriyet* gazetelerinde incelenen haberlerde metinler 'RP'nin Atatürk ilkeleri ama özellikle de laiklik karşıtı söz ve eylemlerinin 28 Şubat MGK toplantısının gergin geçmesine yol açtığı' ana olayı üzerine kurgulanmıştır. 3 günlük yayının birinci sayfalarına bakıldığında *Cumhuriyet*, şeriatçı ve anti-laik tabanı/hareketleri ana olay olarak sunarken *Hürriyet* daha ziyade imalı ve örtük olarak bu toplantının gerçekleşmesini çeşitli alıntılarla 'kaçınılmaz bir son' olarak tasvir etmektedir.

Teun A. van Dijk, neyin haber olarak seçileceği incelenirken, olayın doğurduğu sonuçlara odaklanıldığını, haberi yapılacak olan olayın, sonuçlarının yarattığı etkiye göre tercih edildiğini belirtir. Yapılan analizde gazetelerin, ideolojik olarak konumlandıkları noktadan 28 Şubat MGK toplantısına bakarken ve haber metinlerini hazırlarken, şu sürece vesonuca göre hareket ettikleri gözlenmiştir: *RP'liler, seçimlerden birinci çıktığı günden itibaren rejimin hassasiyetlerini dikkate almamış, ordunun şimşeklerini hep üzerine çekmiş, ordunun zaman zaman gösterdiği tepki dolu açıklamalara rağmen onları ciddiye almamış, süreç boyunca gerginliği bile isteye tırmandırmış ve nihayetinde 28 Şubat MGK toplantısının gerçekleşmesine yol açmıştır.* Örneğin *Hürriyet* gazetesi 1 Mart tarihli yayınında 'toplantı sonunda yayınlanan bildirinin özeti şu oldu: laik rejim bütün kurumlarıyla korunacak...' ifadesine spotun altında yer vermiş ve toplantının kendisi için taşıdığı önemi/sonucu bu şekilde duyurmuştur.

Cumhuriyet gazetesi ise 1 Mart günü 'muhtıra gibi tavsiye' manşetinin altında, haber metninde, şu sonuç cümlesine yer vermiştir: 'bildiride, "anayasa ve cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmeyeceği, laikliğin sadece rejimin değil demokrasinin de güvencesi olduğu, çağdışı uygulamaların hukukun üstünlüğü ile bağdaşmayacağı" vurgulandı.' Görüldüğü üzere her iki gazete de hem ana olayın sunumu hem

de doğurduğu sonuçlar hakkında birbirine yakın söylemlere yer vermekte, nedenler itibariyle RP’nin söz ve eylemlerini, sonuçlar itibariyle ise ordunun söz ve eylemlerini kendilerine dayanak noktası olarak kabul etmektedirler.

3.1.2.2. Ardalan ve Bağlam Bilgileri

vanDijk’a göre ardalan bilgisi olayların sosyal ve politik yönüdür, yapısal ve tarihseldir (Özer, 2001a). Haberlerin ardalan bilgisine baktığımızda, 1 Mart gününün yayınında Cumhuriyet gazetesi tarafından atılan *‘muhtıra gibi tavsiye’* manşetinde geçen *‘muhtıra’* kelimesi, doğrudan 12 Mart 1971 günü ordunun seçilmiş meşru hükümete vererek istifa ettirdiği muhtırayı hatırlatmakta ve haberin ardalan bilgisini oluşturmaktadır. Bir gün önce yapılan MGK toplantısının okuyucu tarafından bu bağlamda değerlendirilmesi istenmektedir. Yine *Cumhuriyet* gazetesinin 1 Mart günü çıkardığı yayının birinci sayfasında, sağ üst köşede *‘İran’la restleşme sürüyor’* başlığıyla verilen haberde, 31 Aralık 1996 günü, yani yaklaşık bir ay kadar önce RP’li Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs gecesinde konuşan İran büyükelçisinin cihat çağrıları sonucunda, Türkiye’nin İran büyükelçisini personanongrata (istenmeyen adam) ilan etmesi, bu sayfanın ardalanı olarak değerlendirilebilir. Ülke demokrasisi açısından böylesine sorunlu bir toplantıdan sonra bu konunun birinci sayfadan gündeme getirilmesi önemlidir. 3 Mart günü *Cumhuriyet* gazetesi tarafından çıkarılan gazetenin birinci sayfasında da *‘Demirel’in mesajı İran’a iletiliyor’* başlığıyla yazılan haberde yine bu olaya göndermede bulunulmuştur. Bu konuyla ilgili yazılan diğer haberlerde de ülkede şeriatçı gelişmelerin giderek arttığı, ordunun da bu hususta gerekeni yapmakta olduğu veya yapması gerektiği anlayışı hâkimdir. Dolayısıyla *Cumhuriyet* gazetesinin üç günlük yayımlarında 28 Şubat MGK toplantısının ardalan bilgisini Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs gecesi ile İran büyükelçisinin İslamî cihat yanlısı açıklamaları oluşturmaktadır ve bu haberlerin okuyucu tarafından merkez (ordu)-çevre (RP) ilişkileri bağlamında okunması istenmektedir.

Hürriyet gazetesinde ise ardalan bilgisine fazla rastlanmamıştır. Ancak *Hürriyet* gazetesi haber metinlerinin okuyucu tarafından ‘ordu yapması gerekeni yaptı’ ön yorumuyla okunmasına yönelik çaba göstermiştir. Örneğin 1 Mart günü birinci sayfasında çeşitli yerlerde ve sık sık *‘yoksa yaptırım gelir, darbe tartışmaları gündemden çıkarılacak, dış dünyaya güvence, paşalar çantalarla geldi, metni değiştirmeye izin verilmedi’* şeklinde söylemlere yer vermiştir. Bir başka örnek olarak yine 1 Mart günü *‘İşte MGK’dan çıkan belge’* başlığıyla, 28 Şubat MGK toplantısını yorumladığı yazının başında *Hürriyet* gazetesi, giriş cümlesi olarak *‘Toplantıda bilhassa Anayasa ile Atatürk milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne karşı çağdışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler gözden geçirildi.’* ifadesine yer verilmiş, haberin devamında da toplantı yorumlanırken ordunun bu bildirisinin demokratik açıdan taşıdığı nitelik değerlendirilmemiş, aksine ordunun bu yaptığını benimseyen ve olgunlukla karşılayan bir söylem kurulmuştur. Burada *‘çağdışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler’* ile kastedilen, doğrudan RP’li yöneticiler ve toplumsal kesimlerdir; ordu ise üstüne düşen vazifeyi yerine getirerek bunları ‘gözden geçirmiş’ ve ‘rejimi korumuş’tur: Denilebilir ki *Hürriyet*, yazdığı haber metinlerinin bu ideolojik konumlanma ve söylem ışığında okunmasını istemektedir.

3.2. Mikro Yapı

Haber metninin mikro analizinde cümlelerin yapılarına, basit/karmaşık, etken/edilgen durumlarına, sözcük seçimlerine, haberin inandırıcılığının sağlanması için kullanılan sayısal verilere, taraf ve tanık ifadelerine, tırnak içinde aktarılan görüşlere vs. yer verilmektedir (Özer, 2001b).

3.2.1. Sentaktik Analiz

Sentaktik analizde, haberde yer verilen cümlelerin yapılarına, öznenin nasıl konumlandığına ve cümlenin nasıl kurulduğuna bakılmaktadır. Sentaktik analizde *Cumhuriyet* gazetesinin 1 ve 2 Mart tarihli gazetelerinin birinci sayfalarına bakacak olursak, *‘muhtıra gibi tavsiye’* manşetiyle verilen haberin altında yer alan ve toplantıyı açıklayan haberin metnindeki beş uzun cümlenin dördü edilgen yapıdadır. Bu dört edilgen cümlenin ikisinin gizli öznesi ise ordu/MGK üyeleridir. Örneklendirerek daha somut bir hale getirecek olursak, *‘bildiride “anayasa ve cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmeyeceği, laikliğin sadece rejimin değil demokrasinin de güvencesi olduğu, çağdışı uygulamaların hukukun üstünlüğüyle bağdaşmayacağı” vurgulandı.’* cümlesinde ve *‘KKTG’de yeni “askeri” önlemlerin de uygun bulunduğu kaydedilen bildiride Türkiye’nin 1997 içinde AB’ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi “öncelikli” hedef saymayı sürdürdüğünün altı çizildi’* cümlelerinin sentaktik yapısında ordu ‘vurgulayan’ ve ‘altını çizen’ olarak

yer alırken RP ise sentaktik yapı itibariyle değil ancak siyasî konumu itibariyle edilgen ve pasif bir yapıdadır. Bu duruma bir başka örnek olarak 2 Mart gününün birinci sayfası örnek gösterilebilir. *'Hükümete iletilen ikinci bildirin anahatları'* üst başlığı ve *'dinci siyasete denetleme'* başlığıyla verilen haberin metninde *Cumhuriyet* gazetesi, dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç'ın bir önceki gün başbakan yardımcısı Tansu Çiller ile görüşerek ordunun hükümetten uygulamasını istediği hususları 14 madde halinde sıralamıştır. Tüm bu maddeler sentaktik yapı itibariyle edilgendir. Cümleler *'son verilsin, hayata geçirilsin, araştırılmalıdır, yapılmalıdır, kaçınılmalıdır, göz yumulmamalıdır, uygulanmalıdır, önlenmelidir'* gibi ifadelerle bitmektedir. Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da *'son verilmesini'*, *'hayata geçirilmesini'* isteyen ordudur ve bunu uygulaması gereken de hükümettir, daha doğrusu büyük koalisyon ortağı olan RP'dir. RP yine sentaktik yapı itibariyle pasif, sorumlu, olumsuz bir söylem içine yerleştirilmiştir. Sentaktik analiz noktasında durum *Hürriyet* gazetesinde de birebir aynıdır. Özetle, yapılan sentaktik analiz sonucunda merkez-çevre konumlanmasını yeniden üreten şu yargıya varılabilir: Merkez kararları alır ve uygulanmasını ister, çevre de ya bu kararları uygular ya da hükümetten çek(tir)ilir.

3.2.2. Sözcük Seçimleri

Sözcük seçimlerinin önemini Özer şu şekilde anlatmaktadır: "Sözcük seçimleri sosyal aktörler hakkında toplumdaki yaygın inanç ve ideolojileri ortaya koyması açısından çözümlenenin en önemli bölümlerinden biridir. Seçilen sözcükler, habercinin sahip olduğu dünya görüşünü yansıtması açısından oldukça önemlidir. Haberin sunumunda aynı insanın terörist ya da özgürlük savaşçısı olarak tanımlanabilmesi, muhabirin ve gazetenin ideolojisini ve de bağlı oldukları ideolojik atmosferi göstermektedir. Sözcük seçimleri (...) okuyucunun olaylar hakkında genel bir çerçeve kurmasını sağlar." (Özer, 2008)

Buraya kadar incelenen başlıkların/metinlerin bazılarında sıkça bahsedildiğinden, tekrara girmek pahasına, bazı sözcük seçimleri gazetenin söylemi ile ideolojisi arasında kurduğu bağı net bir şekilde resmettiği için son derece önemlidir. Bunun en çarpıcı örneği, *Cumhuriyet* gazetesinin 1 Mart günü attığı *'muhtıra gibi tavsiye'* manşetidir. Burada *'muhtıra'* sözcüğü Türkiye'nin siyasal tarihinde çok önemli bir olaya, 12 Mart 1971 tarihinde ordunun Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki Adalet Partisi iktidarına verdiği ve bu yöntemle hükümeti istifaya zorladığı metne gönderme yapmaktadır. Gazeteye göre 28 Şubat MGK toplantısı sonrasında muhtırayı alan hükümet partileri değişmiş olsa da muhtıra verme olayının mantığında değişen bir şey yoktur ve bu türden bir ordu-hükümet ilişkisi, detaylıca incelendiği zaman gazete açısından herhangi bir çarpıklık taşımamaktadır. Yine haberin metninde RP'ye gönül ve oy vermiş vatandaşlar *'şeriatçı, anti-laik, köktendinci, rejim karşıtı/düşmanı, gerici, çağdışı,'* gibi sözcüklerle tasvir edilmiştir.

3.2.3. Haberlerin Retoriği

Haberin retoriğinde haberin inandırıcılığının sağlanması için kullanılan sayısal veriler, taraf ve tanık ifadeleri, fotoğraflar, tırnak içinde aktarılan görüşler vs. unsurlar incelenmektedir. Bu unsurlar, okuyucunun haber anlatısıyla ana temayı bağdaştırmasını sağlamak amacıyla kullanılır. *Hürriyet*'in 1 Mart günü çıkardığı gazetenin birinci sayfasında *'Tarihi karar'* manşetiyle duyurduğu MGK toplantısını görsel açıdan desteklemek amacıyla koyduğu büyük fotoğrafın altında, olayın ciddiyetinin okuyucunun zihnine daha fazla kazınması için *'paşalar çantalarla geldi'* ifadesi bulunmaktadır. Yine birinci sayfada, sağ tarafta dönemin Genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın toplantı esnasında sarf ettiği *'din bir ahlaktır, ahlsız adamın dini olmaz'* ifadesi alıntılanarak, toplantının ne denli gergin geçtiği gazete tarafından koyulmak istenmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in toplantı sonrasında söylediği *'sivri ifadeler olmasın'* cümlesi de haberin ana metninin hemen yanına koyularak toplantının gergin havası okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

Hürriyet gazetesinin 3 Mart tarihli yayınında ise ordunun MGK toplantısında hükümete ilettiği tavsiyeleri uygulamak konusunda ne kadar ısrarcı olduğunun altı çizilmeye çalışılmıştır. *'Sürpriz çıkış'* üst başlığıyla dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Erol Özkasnak'ın Erbakan'a karşı *'ordu, yalnızca Atatürk'e inananlarla uyum içindedir'* cümlesi verildikten sonra, yan tarafta, küçük bir kutu içinde, Harp Akademileri eski komutanı emekli Orgeneral Kemal Yavuz'un *'MGK, en çok üç aylık bir süre tanır'* cümlesine yer verilmiştir. Burada gazete, okuyucunun *'aksi durumda, yani ordu, MGK toplantısında hükümete ilettiği tavsiyeleri RP yerine getirmezse, darbe yapar ve hükümete el çektirir'* algısı yaratmak istemiştir.

Cumhuriyet gazetesinin 1 Mart tarihli yayınının haber metninde bir önceki gün yapılan toplantı anlatıldıktan sonra, metnin altına koyulan fotoğrafın kaynağı *Reuters* haber ajansı olarak gösterilmiş, böylece okuyucunun toplantının dış dünya tarafından da takip edildiği izlenimi uyandırılmak istenmiştir. Bu fotoğrafın altında ise

tırnak içinde verdiği alıntıda dönemin CHP genel başkanı Deniz Baykal’ın ‘*çıkış yolu anayasada*’ ifadesine yer vermiştir. 2 Mart tarihli yayında ise ana haberin metninin altında, sağ tarafta, kısa bir sütunda yer verilen haberde ise tırnak içinde ‘*yapılan demokrasiye takviyedir*’ cümlesi kullanılmıştır. Gazetenin haberine göre bu çıkarım, MGK toplantısından sonra üst düzey ordu mensuplarının kendi aralarında tavsiye niteliğindeki 18 madde üzerinde yaptıkları istişareden çıkan sonuçtur. Yine gazetenin çeşitli noktalarında toplantının ciddiyetini betimleyebilmek için ‘toplantı ... kişilik bir basın ordu tarafından takip edildi’ gibi cümleler tercih edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, 28 Şubat sürecinde seçilen iki gazetenin kullandığı söylem, Teun van Dijk’in eleştirel söylem analizi modeli bağlamında incelenmiştir. Bu modelde, haberin, yalnızca, Türkiye’deki yazılı basının iddia ettiği gibi “gelişmeleri aktarmak” şeklinde bir amaca hizmet etmediği, bu haberlerin hazırlanırken fotoğraf seçiminden sözcük dizilimine, retorik kurgusundan yansıtıldığı bağlama kadar belli bir ideolojik kalıp yargıyı alıcıya işlemeye çalıştığı ön kabulünden hareket edilir. Gerçekten, çalışmanın örnekleme dahil edilen gazetelerin kullandığı dil, birinci sayfalarında kullandıkları fotoğraflar, bile isteye tercih edilen veya edilmeyen kelimeler, bu kelimeler aracılığıyla yapılan bağlamsal hatırlatmaların tamamı, alıcıya verilmek istenen ve önceden planlanan ideolojik mesajın parçalarını oluşturmaktadır. Bu parçalar bir araya getirildiğinde, 28 Şubat sürecindeki merkez ve çevre aktörlerin etkileşimleri, siyasal ayrışmanın derinliği ve merkez-çevre yaklaşımının geçerliliği de görülebilmektedir.

Çok partili hayata geçilmesiyle beraber bürokratik (merkez) seçkinler iktidarı elinde bulundurmaya devam etmiştir. Dış politikadan eğitime, güvenlikten ekonomiye, kültürden dine kadar konunun özünüyle ilgili neredeyse tüm kararlar bizzat bürokratik merkez tarafından alınmış ve uygulanmıştır. Seçilmiş meşru (genelde de çevreyi temsil eden) hükümetler ise siyasetini çok dar bir alanda yürütmüş, merkezin çizdiği çerçevenin dışına çıkamamış, çizilen çerçevenin dışına çıkma eğilimi gösterdiği anda da ordu gibi, yargı gibi merkez kurumları tarafından hükümetten uzaklaştırılmış veya hareket alanları daraltılmıştır. Bu yapı içinde medya da merkezin belirlediği çerçeveden, paradigmadan dışarı pek çıkamamıştır.

1997 yılına gelindiğinde siyasal atmosfer şu şekildedir: 1970’li yıllardan itibaren merkezî paradigmaya muhalif söylemlerle siyasal alana çıkan ve 1997 yılına gelindiğinde dönemin siyasal partileri arasında en yüksek oyu almış, daha çok gecekondularda ve kırsal alanlarda yaşayan, kimliğini İslam dini üzerinden inşa eden kesimlere hitap eden Refah Partisi, dönemin Refah-Yol hükümetinde büyük koalisyon ortağı durumundadır. Hem bir çevre partisi olarak hem de merkezin çizdiği çerçevenin muhalifi bir söylemle siyasal ve meşru bir güce sahiptir. Diğer bir deyişle, çevrenin temsilcisi olduğunu ileri süren bir parti, siyasal iktidarı elinde tutmaktadır. Merkezde ise ordu ve yargı başta olmak üzere sivil toplum, medya, kamu yöneticileri gibi geniş bir koalisyon vardır. Siyasal ayrışma da büyük ölçüde bu iki konumlanma üzerinden gerçekleşmektedir. İşte 28 Şubat süreci, bu iki kesimin çetin bir iktidar kullanma mücadelesi olarak okunabilir.

Çalışmada dönemin merkez medya organlarından *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinin, 28 Şubat sürecinin önemli duraklarından biri olan 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonraki üç günlük yayınlarının birinci sayfaları incelenmiştir. Bu yayınlarda bahsedilen siyasal ayrışmaya haber metinlerinin ideolojik etkisi analiz edilmiştir. Sonuç olarak merkez paradigma ile büyük ölçüde uyumlu oldukları gözlenen bu iki gazetenin, yaptıkları yayınlarda orduyu, yargıyı, merkezci sivil toplumu, merkezci kamu yöneticilerini olumlayan, en azından demokrasiye uygun hareket edip etmediklerini sorgulamayan; RP’yi, RP genel başkanı Necmettin Erbakan’ı, RP’li yöneticileri, RP’yi destekleyen sivil toplum ve medya kuruluşlarını ise hem demokratik açıdan sorgulayan hem de siyasal iktidarı ellerinde tuttukları için her problemde RP’yi sorumlu gösteren metinler hazırladıkları görülmüştür. Örneğin RP’yi destekleyenlere “şeriatçı” denmesi, Atatürk’ün ve ilkelerinin ordu tarafından savunulduğunun sürekli vurgulanması bu savı desteklemektedir. Cumhuriyet gazetesi haricinde doğrudan toplumsal kesimlere yönelik ayrıştırıcı söylemlere fazlaca rastlanmazken, toplumsal ve siyasal ayrışmayı körükleyici, derinleştirici söylemlerin daha çok merkez ve çevre toplumsal kesimleri temsil eden (merkezde ordu, çevrede RP) siyasal aktörler üzerinden okuyucuya sunulduğu bulgulanmıştır. Öte yandan, “çevre” olarak anılabilecek RP’yi destekleyen ve haber metinlerini RP’nin eylemleriyle paralellik arz edecek şekilde inşa eden yayınların da ele alındığı çalışmalar, konunun daha fazla açıklanabilmesi açısından faydalı olabilir.

Kaynakça

Haberler

- 'Bildirinin takipçisiyiz'. (1997, 3 Mart). Cumhuriyet
- Dinci siyasete denetleme. (1997, 2 Mart). Cumhuriyet
- Hoca direniyor. (1997, 3 Mart). Hürriyet
- Hükümete 2. bildiri. (1997, 2 Mart). Cumhuriyet
- İran'la restleşme sürüyor. (1997, 1 Mart). Cumhuriyet
- İşte MGK'dan çıkan belge. (1997, 1 Mart). Hürriyet
- Muhtıra gibi tavsiye. (1997, 1 Mart). Cumhuriyet
- Org. Karadayı: Ahlsız adamın dini olmaz. (1997, 1 Mart). Hürriyet
- Sürpriz çıkış. (1997, 3 Mart). Hürriyet
- Şeriatçı eğitim dorukta. (1997, 3 Mart). Cumhuriyet
- Tarihi karar. (1997, 1 Mart). Hürriyet
- 'Yapılan demokrasiye takviyedir'. (1997, 2 Mart). Cumhuriyet

Kitap ve Makaleler

- Arlı, A. (2006). Devletin sürekliliği, devrimin muhafazası, toplumun denetimi sorunu: Merkez-çevre paradigmasının sınırlılıkları üzerine notlar. *Toplum ve Bilim*, 105, 96-128.
- Ateş, K. (2006). Ulusal kimlik içinde Alevi-yurttaş ve merkez-çevre eksenini yeniden düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 107, 259-276.
- Ayyıldız, İ. (2016). *28 Şubat nedir?*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (2007). *28 Şubat: Bir müdahalenin güncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyükkantarcioglu, N. (2012). Söylem incelemelerinde eleştirel dilbilimsel boyut: Eleştirel söylem çözümlemesi ve ötesi, Ömer Özer (ed.), *Haber Eleştirmek* içinde, Konya: Literatürk Yayınevi, 74-98.
- Dedeoğlu, G. (2013). Medya ve iletişim çalışmalarında Teun A. van Dijk'in yaklaşımı bağlamında eleştirel söylem çözümlemesi ve söylem olarak haberin çözümlenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 38-58.
- Doruk, Ö. (2013). Disiplin toplumu ve haber söylemi: Gökkuşuğu Derneği'nce yapılması planlanan yürüyüşün engellenmesine ilişkin haberlerin özümlemesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1, 106-132.
- Gönenç, L. (2006). 2000'li yıllarda merkez-çevre ilişkilerini yeniden düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 105, 129-152.
- İnalçık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kansu, A. (2017). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karadağ, A. ve Çiçek, Z. (2015). Merkez-çevre ilişkileri, Karadağ, A. (ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde, Malatya: Bilsam Yayınları, 303-329.
- Karpat, K. (2016). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1995). *Türkiye'de Din ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2003). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2011). *Türkiye, İslam ve sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özer, Ö. (2001a). Kazanılmış hakkın tersine çevrilmesi: 1 Mayıs 1996 olaylarının Türk basınında sunumu. *İletişim*, 9, 109-136.
- Özer, Ö. (2001b). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*. Konya: Literatürk Yayınevi.
- Özer, Ö. (2008). İdeolojik atmosferin kapsama alanı: Bozüyük olaylarının Ortadoğu ve ülkede Özgür Gündem gazetelerinde sunumu örneğinde haber söyleminde yapılan ideolojik üretime ilişkin yeni bir çözümleme. Dağtaş, E. (ed.), *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler ve Basın*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 377-432.
- Shils, E., (2002). Merkez ve çevre. *Türkiye Günlüğü*, 70, 86-96.
- Sunay, C. (2008). Türk siyasetinde merkez-çevre ilişkilerinin gizli kronolojisi-I. *Yerel Siyaset*, 28/3, 52-59.
- Sunay, C. (2008). Türk siyasetinde merkez-çevre ilişkilerinin gizli kronolojisi-II. *Yerel Siyaset*, 29/3, 69-73.
- Tuncel, G., Göktolga, O. & Karadağ, A. (2015). Toplumsal ayrışma kaynaklarının Türkiye demokrasisi üzerindeki etkisi. *Yerelden Küresele: Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar içinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 59-69.
- Tuncel, G. ve Gündoğmuş, B. (2012). Türkiye siyasetinde merkez-çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 137-158.
- van Dijk, T. A. (1988). *News as discourse*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- van Dijk, T. A. (2007). Bir söylem olarak haberin disiplinler arası çözümlemesi. Atabek G. Ş. & Atabek Ü. (ed.), *Medya metinlerini çözümlemek için göstergebilim ve söylem çözümleme yöntemleri içinde*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 217-231.
- van Dijk, T. A. vd. (2015), *Söylem ve ideoloji*. İstanbul: Su Yayınevi.

POLITICAL DISINTEGRATION AND MEDIA IN TURKEY: THE ANALYSIS OF THE PRESENTATION OF FEBRUARY 28 PROCESS IN CENTER PRINTED PRESS

Oğuzhan KOCA

Extended Abstract

According to the political science literature, the state is composed of three different powers that legislative, executive and judicial. Modern media has emerged as the fourth power that reveals the relations between these powers. According to this, the task of the media is to transfer the news to the newsless. Today, however, it is known that the media has a political/ideological function in transferring the news. Especially Teun A. van Dijk's studies, many media studies have shown that the media produces an ideological discourse while producing the news. Thus, the media has an effect that deepens political disintegration, as seen in the example of the February 28 process.

Political disintegration in Turkey arises due to significant differences between center and periphery. At the center, there are ruling elites with the legacy of the Ottoman state tradition. In the periphery, there are ruled social groups and their values, attitudes and symbols. The ruling elites tried to adopt their values, attitudes and symbols to the periphery. According to Şerif Mardin who adapting the Edward Shils's center-periphery relations to Turkey, Turkish political history is the history of the struggle between the center and the periphery.

The army has been a key position during the struggle of the center and periphery in Turkish political history. The army, the first institution in which the modernization process began, acted with the mission of rescuing the state and transforming the society. When the Republican era started, the army used every democratic or antidemocratic way with the purpose of adopting the values of the ruling elites to periphery. For that purpose, sometimes the ideological content of the national education has been interfered, sometimes interfered with the decisions of the judiciary and sometimes it was directly interfered to government and removed by the military coup.

In the process of February 28, the army is the representative of the center and the Welfare Party is the representative of the periphery. Both the center and the periphery have created their own values, attitudes and symbols. Concordantly, representatives of the center and periphery also appeared in the media. The aim of this study is to determine the effect of central media on political disintegration in the case of February 28 process. It is not possible to examine all the newspapers of the period. A sample must be selected for this purpose. In this study, *Hürriyet* and *Cumhuriyet* newspapers, which are thought to represent the central media, were selected. The event which gave its name to the February 28 process is the National Security Council meeting held on February 28, 1997. The publications of *Hürriyet* and *Cumhuriyet* newspapers during the three days after meeting were analyzed. The extent of the study is limited to news published on 1, 2 and 3 March 1997.

Critical discourse analysis was used in the study. Critical discourse analysis has been used to reveal the ideological background behind the news produced by the media. van Dijk thinks the news as a produced discourse and examine the relationship between discourse and ideology. This relationship makes sense only when the news produced is considered together with its context. The meaning of using critical discourse analysis in this study emerges at this point. When the produced news are evaluated alone, it is seen that they perform the function of informing to newsless. But in photography choices, word preferences, reminders and references, the effect of the media on political disintegration can be seen clearly. According to the results of the study, the produced news in the central media had a deepening effect on political disintegration. Analyzes in both macro and micro structure showed that the produced news during the process can be understood with center and periphery relations.